

УДК 159.9:001.89; 159.9:316.35

Р. В. Каламаж, С. Д. Максименко, І. Д. Пасічник

ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ГРУПОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснено розмежування понять «група» та «колектив», обґрунтовано явище децентрації як інтегральної властивості особистості у груповій діяльності. Визначено найбільш ефективні види кооперації в груповій діяльності студента, обґрунтовано доцільність розв'язку завдань у навчальній діяльності невеликими групами студентів. Розкрито особливості взаємодії між членами групи та специфіку побудови навчальної сумісної діяльності.

Ключові слова: група, колектив, децентрація, кооперація, навчальна діяльність, кооперативне та колективне рішення завдань.

В статье осуществлено разграничение понятий «группа» и «коллектив», обосновано явление децентрации как интегральной характеристики личности в групповой деятельности. Определены наиболее эффективные виды кооперации в групповой деятельности студента, обоснована целесообразность решения задач в учебной деятельности небольшими группами студентов. Раскрыты особенности взаимодействия между членами группы и специфику построения учебной совместной деятельности.

Ключевые слова: группа, коллектив, децентрация, кооперация, учебная деятельность, кооперативное и коллективное решение задач.

The article gives the distinction between such notions as «group» and «staff», analyses phenomenon of decentration as an integral property of the individual in group activities. The most effective types of student cooperation in a group are highlighted; expediency of solving problems in the study activity of small groups of students is described. Moreover, the features of an interaction between group members and specific construction of joint learning activities are analyzed.

Keywords: group, team, decentration, cooperation, learning activities, cooperative and collective task decision.

Постановка проблеми. Людина живе, розвивається і діє у групі, під її впливом відбувається становлення особистості – склада-

ється спрямованість, формується суспільна активність, воля, створюються умови для саморегуляції та розвитку здібностей. Проте не кожна спільність людей, у яку входить особистість, можна назвати утворююче-формуючою. Річ у тім, що з часу проголошення України незалежною державою і її переходу на ринкову економіку цілком природно, що змінилася політична й економічна парадигма, а відтак було відкинуто багато наукових дефініцій, які не відповідали цим змінам. Такий підхід є цілком закономірний, але в поспіху змін було відкинуто чимало наукових понять, які по праву мали б зайняти достойне місце в новій парадигмі. Саме такі метаморфози трапилися з поняттям «колектив», усі ознаки якого чимало дослідників перенесли на поняття «група». На наш погляд, саме ця помилка часто призводить до непорозуміння з зарубіжними психологами, які ніколи не наділяли просту групу критеріями колективу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У психолого-педагогічній літературі немає єдиного підходу до визначення групової навчальної діяльності. Відмінності простежуються в самому розумінні групової діяльності, у технологіях її організації, у підходах до проблеми комплектування стабільних та динамічних груп тощо. Ця проблема досліджується педагогами, психологами, методистами з різних боків. В останні десятиріччя активну взаємодію студентів у процесі навчання активно досліджували вітчизняні та зарубіжні дидакти та методисти. Проте у своїх дидактичних дослідженнях Я. Бартецький, М. Д. Виноградов, В. В. Котов, В. Оконь, І. М. Чередов та ін. групову діяльність розглядають лише як форму організації навчання та як фактор підвищення навчальної успішності або як одну з умов реалізації розвиваючої функції навчання. Відповідно в цьому випадку предметом аналізу авторів є особливості засвоєння навчальної інформації та перебігу пізнавальних процесів за умов спільної діяльності та спілкування.

Проблема практичного застосування організації групового навчання у викладанні різних дисциплін стала предметом дослідження науковців та методистів (К. О. Бабанов, О. Г. Ярошенко). О. І. Пометун та Л. В. Пироженко розглядають групове навчання як одну з інтерактивних технологій. Значно рідше досліджуються соціально-психологічні аспекти групового (кооперативного) навчання. Оскільки немає відповідного діагностичного апарату, вчені, як правило, обмежуються якісною оцінкою соціально-психологічної ефективності групових форм навчання, не даючи їй кількісної характеристики.

Мета статті. Стаття присвячена обґрунтуванню важливості організації групової навчальної діяльності як умови підвищення її ефективності та реалізації розвиваючої функції навчання.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що не кожному спільноту людей, у яку входить особистість можна назвати колективом. Потрібно розрізняти поняття «група» і «колектив». Групою можна назвати будь-яке об'єднання людей, незалежно від того, якого характеру зв'язки виявляються між її членами. Групи можна поділяти на великі та малі, реальні, умовні, офіційні, неофіційні та референтні. Ми не будемо зупинятися, у зв'язку з невеликим обсягом статті, на характеристиці всіх груп, тим більше, що широка класифікація груп із їх характеристиками зроблена у психології Г. М. Андресвою. Однак дозволимо собі коротко охарактеризувати поняття «колектив» у контексті задекларованої в статті концепції. Колектив – це група людей, які об'єднані спільною діяльністю та мають єдині цілі, підпорядковані суспільним мотивам. Істотною ознакою колективу є суспільна значущість цілей і завдань, на реалізацію яких спрямовані зусилля його членів. Це дає підстави розглянути колектив як найважливішу клітинку суспільного організму.

Виникнення спільної соціально цінної та особистісно значущої діяльності сприяє встановленню та розвитку дружніх взаємин. формуванню колективізму як особливої якості особистості, що виявляє її солідарність із цілями та програмами діяльності колективу, готовності обстоювати їх. Поведінка людини, що узгоджується з діями колективу, спрямована на їх підтримку, розцінюється як колективістська. Поведінка людини може бути конформною. Конформізм у поведінці проявляється в тому, що людина пасивно пристосовується до оточення, не виробляє власної активної позиції, а намагається поводитися відповідно до думки інших людей, пристосовуватись до їхніх вимог.

Конформізм – це така поведінка людини, яка характеризується зовнішньою відповідністю цілям колективу у випадку внутрішнього розходження з ними. Взаємовідносини окремих членів у групах і колективах складні і різноманітні. Вони можуть мати діловий характер, коли їх підґрунтя є співпраця, спільна участь у реалізації важливих виробничих справ, праці, навчанні. Стосунки можуть бути особистісними, коли контакти між людьми встановлюються на ґрунті взаємних симпатій чи антипатій, доброзичливості чи ворожості. Кожна особистість у системі міжособистісних стосунків

має свій статус, що визначається її особистісними якостями, популярністю, впливовістю. Ці стосунки неминуче виникають між членами колективу на ґрунті їхнього спілкування та взаємодії у процесі реалізації завдань, на виконання яких спрямовуються їхні зусилля. Цілі діяльності, її мотиви, організація дій співучасників визначають характер стосунків, що складаються. Міжособистісні стосунки мають складну структуру. У цій структурі діють не лише об'єктивні чинники (характер цілей, умови їх досягнення, особливості керівництва, стосунки, що склалися між членами групи), а й суб'єктивні (рівень свідомості та самосвідомості членів колективу, рівень їхніх домагань, індивідуально-психологічні особливості, здібності людей та ін.) [5]. Аналіз поняття «група» і «колектив» дає підстави стверджувати, що у виборі тем наукових досліджень слід чітко формулювати з якою категорією спільнот ми маємо працювати і які групові об'єднання беруть участь в експериментальній, навчальній, дослідницькій та інших видах діяльності. Якщо, наприклад, тема звучить як «Групова проектна діяльність» у тій чи іншій сфері, то тут маєтись на увазі об'єднання людей незалежно від характеру зв'язків між її членами, однак, якщо тема звучить як «Колективна проектна діяльність» у тій чи іншій сфері, то тут зовсім інші методологічні підходи, адже названа група має об'єднані інтереси, ціль, завдання тощо.

Отже, якщо дослідник вивчає групову проектну діяльність у процесі засвоєння тих чи інших понять, то тут доцільніше називати таку діяльність не груповою, а колективною тому, що в ній виконуються вимоги до групи як колективу. Слід чітко усвідомлювати, що сучасне суспільство, яке стрімко змінюється, розвивається, вимагає нового типу взаємин між людьми, стосунків, побудованих на взаємоповазі, умінні дивитись на світ очима іншої людини. Зрілій особистості необхідно вміти узгоджувати власні дії з партнерами у спільній діяльності, відчувати психологічну дистанцію у взаєминах, вміти самостійно налагоджувати ділові та особистісні контакти з однолітками, так і з дорослими, враховуючи точку зору та позицію іншого, поважати чужий вибір, вміти розв'язувати конфліктні ситуації, реально оцінювати ставлення оточуючих до себе. Важливим компонентом у ставленні та підтримці взаємин з іншими є децентрація як інтегральна властивість особистості [3]. Децентрація сформована у юнацькому віці повинна забезпечити успішну взаємодію із зовнішнім світом, із суспільством у цілому

та з окремою людиною як його представником. Розвинена децентрація дозволяє особистості зрозуміти позицію іншого, різнобічно розглянути ситуацію й загалом наблизитися до об'єктивності у світосприйнятті. Запропонована в психології модель децентрації юнацького віку, включає в себе когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий компоненти, які забезпечують орієнтувально-інформаційну, мотиваційно-регулятивну та реалізаційну функції.

Емоційно-ціннісний компонент забезпечує інтерес до особистості іншої людини та її позиції. Когнітивний компонент децентрації передбачає здатність уявити себе на місці іншого та зрозуміти його позицію. Поведінковий компонент передбачає спрямованість на продуктивну взаємодію, забезпечує ефективну співпрацю задля реалізації як власних, так і спільних цілей [1]. Як бачимо, явище децентрації може розглядатися в головному ракурсі щодо групової діяльності.

До переліку можливих видів сумісної навчальної діяльності студентів відносять кооперативне або сумісне групове (колективне) рішення завдань. Слід зазначити, що досліджень щодо сумісного розв'язку завдань відносно мало, а в плані психолого-педагогічної проблематики практично немає. У процесі дослідження кооперативного розв'язку завдань необхідно враховувати пізнавальний і соціальний аспекти цієї діяльності. Пізнавальний аспект охоплює процеси переробки інформації, осмислення учасниками взаємодії об'єктивної структури проблеми, а також висунення гіпотез, прийняття рішень тощо. Цей пізнавальний аспект відчуває вплив соціальних факторів, які в значному ступені визначають успішність групового розв'язку проблеми. До числа таких факторів відносять структуру та величину групи, розподіл у ній функцій, стосунки між керівником і членами групи, стиль керівництва, ділові якості керівника групи, структуру комунікації тощо. Велике значення мають і особистісні якості суб'єктів, що беруть участь у груповій (колективній) сумісній діяльності. Так, кожен член групи має володіти необхідними знаннями, вміннями, здібностями. Окрім цього, важливу роль відіграє готовність партнерів до співпраці. Вибираючи метод дослідження, необхідно передбачити, що він має забезпечити кооперацію досліджуваних, необхідний компонент обміну інформацією між ними, дозволяти точну реєстрацію взаємовідносин та процесів індивідуальної переробки інформації, а також диференційовану оцінку ефективності експериментальних груп. Цей метод повинен ґрунтуватися на завданнях, розв'язок яких не може

бути віднайдений відразу та забезпечити рівні умови діяльності для всіх досліджуваних. Невелика кількість досліджень сумісної групової діяльності підтверджує перевагу групового розв'язку завдань над індивідуальним. Ілюструється, що ці переваги проявляються в діяльності різних за складом груп студентів, в умовах роботи з новим, незнайомим матеріалом. Встановлено, що найбільш ефективний такий вид кооперації, у якому студенти попередньо розробляють орієнтовну основу сумісної діяльності, практично переконуються в її ефективності.

Однак при цьому слід розумно чергувати раціональну комбінацію індивідуального та кооперативного розв'язку проблем. Підсумовуючи сказане, робимо висновок, що розв'язок проблем невеликими групами має чітко увійти в практику навчання, а сумісне виконання завдань слід застосовувати в умовах, коли це диктується об'єктивною необхідністю. У цьому випадку дії студентів стають мотивованими і вони проявляють готовність внести оптимальний продукт у сумісний розв'язок завдання. Відповідну діяльність студентів слід спеціально формувати.

Слід наголосити на ще одному важливому аспекті сумісної групової діяльності – на правильній побудові навчальної сумісної діяльності, де співставлення кількох способів роботи здійснюється реальними її суб'єктами. У цих умовах у процесі сумісного розв'язку завдання студенти зіштовхуються з необхідністю співвіднесення способів роботи кожного учасника діяльності з реальними або очікуваними результатами. У цьому випадку вибір оптимального способу в індивідуальній навчальній діяльності буде згорнутою формою моделі сумісної діяльності. Іншими словами, вибір оптимального способу дій буде інтеріоризацією співставлення декількох способів у сумісній діяльності. Саме так організоване експериментальне навчання буде реалізовуватись у ракурсі концепції Л. Виготського про узагальнену направленість психічного розвитку. Функція розподілу між двома людьми стає способом організації окремого індивіда, інтерпсихологічна дія перетворюється в інтрапсихологічну.

Отже, тільки за умови особливого організованого експериментального навчання можливо створити мотивацію сумісної навчальної групової (колективної) діяльності. Для організації такого навчання зручною навчальною ситуацією є добір навчальних завдань, що моделюють відповідну форму сумісної діяльності, а вже

включення студентів у ці навчальні ситуації стимулює формування в них дій кооперації та координації, тому що ставить студентів перед необхідністю орієнтації на іншого учасника діяльності, на його спосіб роботи, можливості та результати. Дослідження саме співвідношення мотиваційного та операційного боків сумісної навчальної діяльності є перспективними, цікавими та необхідними для детальнішого розвитку психологічної науки. Завершуючи цей короткий аналіз, вважаємо за необхідне звернути увагу на дослідження В. О. Татенка щодо соціально-психологічного впливу людини на людину, у якому роблять наголос, що взаємодія між членами групи може бути бажаною (міжособистісна взаємодія сприяє успішному розв'язанню різноманітних завдань) або необхідною (міжособистісна взаємодія не сприяє ефективному розв'язуванню завдань), нейтральною (міжособистісна взаємодія не заважає, але не сприяє розв'язанню завдань) або небажаною (міжособистісна взаємодія ускладнює розв'язування поставлених завдань). Взаємодія між членами групи може базуватись на суперництві або на співробітництві. Тип взаємодії, маючи об'єктивний характер, набуває особистісного смислу і відображається на внутрішньому світі особистості, її почуттях, емоціях тощо [4].

Висновки. Отже, лише ґрунтовно володіючи методологічним інструментарієм, дослідник проектної групової діяльності може розкрити соціально-психологічні та психолого-дидактичні умови оптимізації цього процесу.

Література:

1. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – К. : Центр учбової літератури. 2008. – С. 66-73.
2. Психологические проблемы учебной деятельности школьника / Под ред. В. В. Давыдова. – М. : АПН, 1997. – С.126-132.
3. Соболева К. В. Психологічні особливості децентрації у ранньому юнацькому віці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / К. В. Соболева. – Київ, 2015. – С. 1-15.
4. Татенко В. О. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину / В. О. Татенко. – 2003. – С. 60-72.
5. Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в умовах неперервної освіти. – К. : АПН України. 2005. – С. 456-460.
6. Формирование учебной деятельности школьников / В. В. Давыдов, А. К. Маркова, И. Ломпшер. – М. : Педагогика, 1982. – 216 с. – С.178-186.